

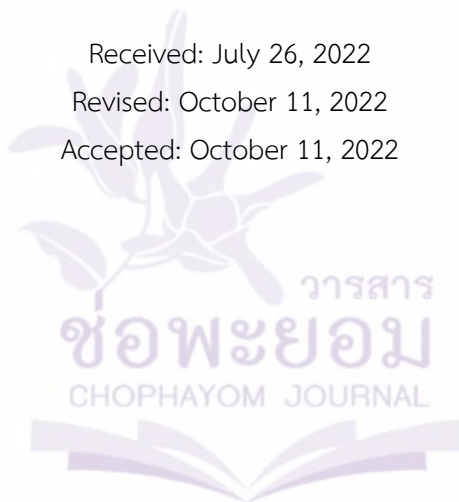
การวิเคราะห์สมุนไพรที่ปรากฏในเอกสารใบลาน
An Analysis of Thai Traditional Herbs in the Palm-Leaf
Manuscript

ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์¹
Narongsak Rawarin¹

Received: July 26, 2022

Revised: October 11, 2022

Accepted: October 11, 2022

¹สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
The Research Institute of Northeastern Art and Culture,
Mahasarakham University
(Email: Narongsak.r@msu.ac.th)

บทคัดย่อ

บทความวิจัยชิ้นนี้มุ่งเสนอผลวิเคราะห์สมุนไพรที่ปรากฏในเอกสารใบลานอีสาน จากข้อมูลเอกสารใบลานที่ปริวรรตถอดแปล จำนวน 12 ฉบับ/ผูก พบว่ามี 1) พืชวัตถุ จำนวน 3,928 รายการ คิดเป็นร้อยละ 77 ใช้มากที่สุด 10 ลำดับ ได้แก่ อ้อยดำ, ข้าวเจ้า, ขิง, ยานาง, จันแดง, พริก, กระเทียม, หมอน้อย, รากยานางและขมิ้น 2) สัตว์วัตถุ มีจำนวน 496 รายการ คิดเป็นร้อยละ 10 ได้แก่ ติงเหลิ้ม, เขากวาง, กระตูกแร้ง, นองา, กระตูก, คราบแมงมุม, เขี้ยวเสือ, ไส้เดือน, เขากวางซี และเขาเยือง 3) ธาตุวัตถุ มีจำนวน 107 รายการ คิดเป็นร้อยละ 2 ได้แก่ เกลือ, ขี้เถ้ากลางคิ, ชื่น (ดีบุก), นมผา, มาด (กำมะถัน), ขี้นกสั๊กคะไคลิงค์, ขี้เหมี้ยงเหล็ก, คำ(ทองคำ), เงิน และสารส้ม 4) น้ำกระสายยา มีจำนวน 453 รายการ คิดเป็นร้อยละ 9 ได้แก่ น้ำสุรา, น้ำพังคา, น้ำมะนาว, น้ำผึ้ง, น้ำมันงา, น้ำสาบน้อย, น้ำมัน, น้ำข้าวเจ้า, น้ำใส่เดือน และน้ำท่า 5) เห็ดรา มีจำนวน 18 รายการ คิดเป็นร้อยละ 0 ได้แก่ ตะไคร้แองน้ำใหญ่, เห็ดขี้ควาย, เห็ดพิมาน, ไคตงซาน (ไคตงซาน?), เห็ดขาม, เห็ดขี้ม้า, เห็ดจ้อง (ร่ม), เห็ดชะวาก (ชะงาก), เห็ดดาง (เห็ดกระด้าง?) และเห็ดดางแห และ 6) อื่น ๆ ที่ไม่สามารถจำแนกได้ มีจำนวน 94 รายการ คิดเป็นร้อยละ 2 ได้แก่ ดอกกัวซาย, ขี้แห้ง, ดอกกัวขาว, ผมหยุ่ง, ขวยซี่, คำหมากแห้ง, เพ็ญไฮสมคาม, ลูกชันโต, เล็บตีน และหมากสบไถ

คำสำคัญ: ตำรายาอีสาน, สมุนไพร, เกสวัตถุ, ใบลาน, ภูมิปัญญาท้องถิ่น

Abstract

This article attempted to present the analytical findings of Thai traditional herbs as described in 12 pieces of the transliterated Isan palm-leaf manuscripts in which it was indicated that there were: 1) 3,928 herb matters or counted as 77% in which the most often

used ones were sugar cane, rice, ginger, Bai-ya-nang, Chan Daeng (Red Sandal Wood), chili, garlic, Mo noi, Ya nang root, and cumin; 2) 496 animal matters or counted as 10% including snake's galls, antler, vulture's bone, horn and tusk, spider's molt, tiger's fang, earthworm, deer's and serow's antler; 3) 107 mineral matter or counted as 2% including salt, ash, tin, stalactite, sulphur, Khee Nok Hatsadiling, rust, gold, and alum; 4) 453 adjuvants or counted as 9% including spirit, Nam Pang Ka, lime juice, honey, sesame oil, saliva, milk, rice water, earthworm juice, and runoff; 5) 18 types of fungus or counted as 0% consisting of swamp lichen, buffalo dung mushroom, Thai Phellinus mushroom (Hed Pi Man), chitosan, Hed Kham, inky cap mushroom, Thai parasol mushroom, Hed Chawak, and bamboo mushroom; and 6) 94 uncategorized items or counted as 2% consisting of Tok Kiw Sai, dry stools, Tok Kiw Khwa, Pom Yung, pile of poop, the leftovers of betel nut chewing, Fuang Lai Som Kam, Look Khun Dai, toenail, and plowshare

Keywords: pharmacopoeia, Isan Herbs, Pharmaceutical Matters, Palm-Leaf, Local Wisdom

บทนำ

ตัวอักษรโบราณ ถือเป็นกุญแจดอกสำคัญที่จะไขสรรพวิชาทั้งมวลของวิชาแพทย์แผนไทยอันถูกบันทึก สัมสม จมื่นอยู่ในเอกสารโบราณ เช่น จารึกใบลาน สมุดไทย สมุดฝรั่งและอื่น ๆ ซึ่งเปรียบเสมือนขุมคลังความรู้อันเป็นมรดกทางภูมิปัญญาไทยที่ทรงคุณค่า น้อยคนนักที่ได้สัมผัสค้นหาความหมายและนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติในยุคสมัยแห่งความขัดแย้งอัน

ซับซ้อนความเสื่อมโทรมทั้งทางสังคมและสิ่งแวดล้อมโลก การเข้าถึงซึ่งทางเลือกด้านการรักษาพยาบาลและปรับประยุกต์ใช้ดูแลสุขภาพพหุภานามัยในองค์กรวม นั้น พร้อมกันกับการเอาใจใส่ระบบนิเวศวัฒนธรรมอันสัมพันธ์กับบริบทแวดล้อม เช่น ดิน น้ำ ป่า ต้นไม้ใบหญ้า ยาสมุนไพร อันผู้คนได้ใช้และรับประโยชน์โดยตรง การแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้านจึงตอบโจทย์และเป็นข้อต่อสำคัญของยุคสมัยนี้ได้เป็นอย่างดี

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2553) ได้กล่าวว่า การรักษาของแพทย์สมัยโบราณของจีนบ้าง ในวัฒนธรรมของอินเดียแดงเป็นต้นบ้าง ว่าเป็น holistic คือเป็นการรักษาแบบองค์รวม ที่มองดูและเกี่ยวข้องกับชีวิตทั้งหมด แต่ความจริงการรักษาแบบองค์รวมในสมัยโบราณนั้นก็มิจุดอ่อนและความบกพร่อง บางทีก็เป็นองค์รวมแบบพรวา ๆ คลุมเครือ คือมองทุกด้านจริง แต่ว่าแต่ละด้านก็ไม่ชัดเจนสักอย่าง บางทีก็มองคลุมเครือไปเลย หรือไม่ก็มีความเชื่อถือไม่เข้าเรื่องปนอยู่ ซึ่งอาจจะให้กลมกลืนกับยุคสมัยนั้น ๆ แต่คงใช้ไม่ได้กับปัจจุบัน อุษา กลิ่นหอม (2552) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการแพทย์พื้นบ้านว่า ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันแล้วว่าการแพทย์พื้นบ้านมีความสำคัญและเป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับประชาชนที่อยู่ในเขตชนบท แต่เนื่องจากศาสตร์ทางด้านนี้ได้ถูกละทิ้งเป็นระยะเวลาเนิ่นนาน การถ่ายทอดองค์ความรู้เหล่านี้แบบต่อเนื่องจึงปรากฏอยู่เฉพาะในบางพื้นที่ และส่วนใหญ่มีระบบการถ่ายทอดแบบไม่เป็นทางการ การศึกษาที่ผ่านมาส่วนใหญ่ให้ความสำคัญด้านกระบวนการรักษา การใช้สมุนไพร แต่ให้ความสนใจเกี่ยวกับตำรับตำราที่ปรากฏในชุมชนน้อยมาก ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องทำการศึกษาเพื่อหาดำราและตำรับบริยาที่ยังคงใช้อยู่ในปัจจุบันและผลสัมฤทธิ์ของการใช้ยา เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลประกอบการพิจารณาในการพัฒนยาแบบพื้นบ้านขั้นต่อไป อุปสรรคที่สำคัญประการหนึ่งคือตำรายาอีสานส่วนใหญ่มีการบันทึกเป็นอักษรธรรมและอักษรไทยน้อย ซึ่งปัจจุบันเหลืออยู่ไม่มากในประเทศไทย ส่วนใหญ่ได้มีการเคลื่อนย้ายไปอยู่ในต่างประเทศเป็น

จำนวนมาก ตำรับ ตำราเหล่านี้ เกิดขึ้นได้เนื่องจากผู้รู้ในอดีตได้มีการใช้เพื่อการดูแลสุขภาพของตนเองที่สอดคล้องกับธรรมชาติ ดังนั้นการดำเนินการถอดองค์ความรู้ให้มาเป็นภาษาไทยปัจจุบันจึงเป็นความเร่งด่วนที่ต้องดำเนินการก่อนที่ตำรับ ตำราเหล่านี้จะสูญหายไปหมดจากแผ่นดิน นอกจากนี้ อุษา กลิ่นหอม (2552) ได้กล่าวถึงแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา การจัดบันทึกเพื่อจัดทำตำราทั้งหลายต้องเริ่มจากการเรียนรู้ การเรียนรู้อาจเกิดได้หลายช่องทาง เช่น การเรียนรู้จากผู้รู้หรือครู การเรียนรู้ด้วยตนเอง เมื่อนำผลจากการเรียนมาวิเคราะห์สังเคราะห์จนกลายเป็นองค์ความรู้ สามารถนำไปสู่การจัดบันทึกหรือการจัดทำตำรา ทั้งเพื่อการใช้ประโยชน์ในอนาคตของผู้จัดบันทึกเอง หรือเพื่อการสืบทอดองค์ความรู้เหล่านั้น การจัดบันทึกสามารถทำได้หลากหลายรูปแบบ เช่น การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร การวาดภาพเป็นต้น ดังแผนภูมิ

ภาพที่ 1 แสดงแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาดำรายาพื้นเมืองอีสาน
ปรับปรุงจากแนวคิด อุษา กลิ่นหอม (2552)

สมัย วรรณอดร (2558) ได้กล่าวถึงโรคและยาในตำรายาภาคอีสาน และลาว ว่า ตำรายาที่บันทึกไว้ในเอกสารโบราณภาคอีสานและลาวเป็นภูมิปัญญา ด้านสุขภาพของบรรพบุรุษอีสานที่เกิดจากประสบการณ์จริงในชีวิตที่มีการสั่งสม มานานผ่านการกลั่นกรองทดลองใช้โดยการลองผิดลองถูก เรียนรู้อาการของผู้ป่วย เรียนรู้คุณสมบัติของพืชแต่ละชนิดว่ามีสรรพคุณอย่างไร ตลอดถึงสังเกตพฤติกรรม ของสัตว์ป่าที่กินพืชเป็นอาหาร หรือกินพืชเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยหรืออาการ บาดเจ็บของตนเอง องค์ความรู้นี้จึงค่อย ๆ สั่งสมเรื่อยมาจนมีความรู้ความเข้าใจ ในธรรมชาติแวดล้อมรอบตัวสามารถนำเอาพืชชนิดต่าง ๆ มาใช้เป็นยารักษาอาการ เจ็บป่วยของคนในชุมชนได้อย่างกลมกลืนและมีการถ่ายทอดสืบสานกันมาจากรุ่นสู่รุ่นทั้งแบบมุขปาฐะและแบบลายลักษณ์ที่มีการบันทึกไว้ในเอกสารโบราณ จนกลายเป็นภูมิปัญญาทางสาธารณสุขอันทรงคุณค่าที่บรรพบุรุษอีสานและ ลาวได้นำเสนอให้เห็นผ่านการรักษาอาการเจ็บป่วยของผู้คนในชุมชน โดยใช้ สมุนไพรและวัตถุธาตุที่มีอยู่รอบ ๆ ตัวในชุมชน เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544) ได้ กล่าวไว้ว่า ชาวอีสานมีระบบการสืบสานวัฒนธรรมและกระบวนการเรียนรู้จาก ประสบการณ์และความรู้ที่สั่งสมจากบรรพชนที่น่าสนใจและมีคุณค่าอย่างยิ่งคือ การจารึกเรื่องราวต่าง ๆ ลงในใบลานที่รู้จักกันทั่วไปว่า หนังสือก๋อ้มเป็นจุดตั้ง คลังความรู้และภูมิปัญญาอันหลากหลายที่ชาวบ้านได้ช่วยกันสร้างไว้เพื่อเป็น คู่มือการดำรงชีวิตตามโครงสร้างและหน้าที่ทางสังคม หมู่บ้าน เช่น ความเชื่อ จารีต ประเพณี การรักษาโรค การปกครอง และเศรษฐกิจ หนังสือเหล่านี้ได้รับการเก็บรักษา และนำไปใช้สืบทอดมาแต่ปัจจุบันจึงเป็นหนังสือสำคัญของคนอีสาน ที่มีส่วนในการบันทึก และปลูกฝังทัศนคติของปราชญ์ชาวบ้านไว้เป็นอย่างดี สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ (2543) พระองค์ท่านได้แยกประเภทหนังสือไทย โดยกล่าวว่า หนังสือไทยฉบับเขียน... ลักษณะต่างกัน 3 ประเภท ถ้าเป็นหนังสือ อ่านก็จะเป็นหนังสือสมุดไทยสีขาว สมุดไทยดำ และถ้าเป็นหนังสือตำรา เช่นเลข ยันต์หรือคถาอาคม อันเจ้าของประสมษ์ซ่อนเร้นแก่ตัวมักจะจารลงในใบลาน

ขนาดสั้นครั้งคมักรัพระธรรมร้อยเชือกเก็บไว้ ซึ่งเป็นหนังสือใบลานประเภทหนึ่ง วิชา วิสเทัญ (2550) ได้กล่าวถึงคุณค่าด้านอักษรศาสตร์ การสื่อสารและการแพทย์พื้นบ้าน ไว้ว่า ตำรานี้เป็นบันทึกองค์ความรู้ด้านการแพทย์ของหมอชาพื้นบ้านด้วยตัวอักษรโบราณ เป็นการปรับความรู้ความเข้าใจของผู้คนที่มองว่า องค์ความรู้สมัยก่อนมักเป็นจารีตมุขปาฐะ (Oral Tradition) ที่เน้นการถ่ายทอดด้วยการบอกเล่า ดังที่รับรู้กันอยู่เช่นเดียว แท้ที่จริงในชุมชนต่าง ๆ ได้มีการบันทึกไว้เพียงแต่อาจยังค้นไม่พบ สูญหายหรือมีจำนวนน้อย

ข้อมูลภูมิปัญญาที่ปรากฏในเอกสารโบราณประเภทใบลานและสมุดข่อย/สมุดไทย อันพบอยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ ของประเทศ ซึ่งปัจจุบันนั้นเอกสารโบราณดังกล่าวได้มีบทบาทลดลงตามลำดับความสำคัญทางเทคโนโลยีของคนในสังคม จนส่งผลกระทบต่อองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ไม่สามารถนำมาปรับใช้คนในสังคมปัจจุบันได้ เนื่องจากข้อจำกัดและโอกาสในการเข้าถึงข้อมูลในเอกสารโบราณต่าง ๆ อุปสรรคปัญหาและข้อขัดข้อง ได้แก่ ความผูกพันของเอกสารโบราณตามกฎหมายไตรลักษณ์ ภาษา ตัวอักษร คำศัพท์พื้นถิ่นที่มีความหมายเฉพาะ เสมือนรหัสที่ยากต่อการทำความเข้าใจและเข้าถึงในระยะเวลาอันสั้น จึงเป็นสิ่งที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่งที่องค์ความรู้อันสำคัญต่าง ๆ ต้องหลงสลายไปกับวัฏศูรรับการเขียนโบราณอันล้าสมัย หากแต่ภายในนั้นกลับมีองค์ความรู้ที่นำสมัยอัดแน่นขนัดแฝงฝังอยู่ จากบทความวิจัยชิ้นนี้ถือเป็นการดึงเอาองค์ความรู้เก่ามาบอกเล่าใหม่เพื่อนำเสนอต่อวงการวิชาการ การแพทย์พื้นบ้านให้ตระหนักถึงคุณค่าแม้จะเป็นเพียงข้อมูลขั้นต้นที่ผ่านวิเคราะห์ความถี่ที่ใช้สมุนไพรรักษาปรากฏในเอกสารใบลานอีสานแต่ผู้วิจัยก็หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะสามารถจุดประกายและส่งต่อข้อมูลเพื่อใช้ต่อยอดให้เกิดประโยชน์ในหลากหลายสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องสืบต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์

เพื่อวิเคราะห์สมุนไพรรักษาโรคที่ปรากฏในเอกสารโบราณอีสาน

วิธีการศึกษา

1. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล โดยกระบวนการการคัดเลือกตำรายาที่สมบูรณ์ นำมาปริวรรตถ่ายถอดจากอักษรโบราณเป็นอักษรไทย โดยใช้วิธีการถ่ายถอดคำต่อคำ บรรทัดต่อบรรทัด สันนิษฐานวรรณยุกต์ คงศัพท์เฉพาะเปลี่ยนบางคำให้สอดคล้องตามรูปแบบปัจจุบัน โดยใช้โปรแกรมไมโครซอฟเวิร์ด (Microsoft word) จากเนื้อหาตำรายาที่ปริวรรต จากตำรายาโบราณ ในสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน จำนวน 12 ฉบับ/ผูก ได้แก่

1.1 ตำรายาโบราณ ผูกที่ 1 รหัส BL0001003 ตัวอักษรธรรม ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 74 หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติม วัฒนาชัย ตำบลตลาดอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ปริวรรตโดย นายสมัย วรรณอุดร

1.2 ตำรายาโบราณ ผูกที่ 2 รหัส BL0001004 ตัวอักษรไทยน้อย ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 28 หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติมปริวรรตโดย นายธนวัฒน์ เชื้อโคกกรวด

1.3 ตำรายาโบราณ ผูกที่ 3 รหัส BL0001011 ตัวอักษรธรรม ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 16 หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติมปริวรรตโดย นางสาวอัญชลี อัมมอรญา

1.4 ตำรายาโบราณ ผูกที่ 4 รหัส BL0001012 ตัวอักษรธรรม, ไทยน้อย ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 50 หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติม ธรรม น.1-13, ไทยน้อย น.14-16, ธรรม น.17-25 ปริวรรตโดย อ.ภก.ณัฐพงษ์ วิชัย

1.5 ตำรายาโบราณ ผูกที่ 5 รหัส BL0002011 ตัวอักษรธรรม ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 26 หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติมปริวรรตโดย นายณรงค์ศักดิ์ รวาวรินทร์

1.6 ตำรายาโบราณ ผู้ที่ 6 รหัส BL0005010 ตัวอักษรไทยน้อย ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 22 หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติม บรรณาธิการโดย นางสาวอัญชลี อัมมฤณ

1.7 ตำรายาโบราณ ผู้ที่ 7 รหัส BL0005013 ตัวอักษรธรรม ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 24 หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติม บรรณาธิการโดย นางสาวอัญชลี อัมมฤณ เคยใช้เป็นข้อมูลใน ตำรายาวิวัฒนาการ เล่ม 3

1.8 ตำรายาโบราณ ผู้ที่ 8 รหัส BL0005016 ตัวอักษรธรรม, ไทยน้อย ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 20 หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติม ในวัดมหาชัย ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีอักษรไทยน้อย 2 ลานสุดท้าย บรรณาธิการโดย นายอิทธิชัย นันชนันต์

1.9 ตำรายาโบราณ ผู้ที่ 9 รหัส BL0008006 ตัวอักษรธรรม ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 14 หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติม วัดศรีสมพร บ้านแบก ต.นาทอง อ.เชียงยืน จ. มหาสารคาม เคยใช้เป็นข้อมูลในตำรายาวิวัฒนาการ บรรณาธิการโดย นายสมัย วรรณอุดร

1.10 ตำรายาโบราณ ผู้ที่ 10 รหัส BL0009004 ตัวอักษรไทยน้อย ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 36 หน้าลาน สมบัติวิวัฒนาการ พระอารามหลวง ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติมบรรณาธิการโดย นายณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์

1.11 ตำรายาโบราณ ผู้ที่ 11 รหัส BL0011005 ตัวอักษรไทยน้อย ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 66 หน้าลาน เป็นตำรายาวิวัฒนาการ บ้านท่าม่วง ตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ดข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติม บรรณาธิการโดย นายชนวัฒน์ เชื้อโคกกรวด

1.12 ตำรายาโบราณ ผู้ที่ 12 รหัส BL0011006 ตัวอักษรธรรม ภาษาไทย มีจำนวน 16 หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติมบรรณาธิการโดย อ.ภก.ณัฐพงษ์ วิชัย บรรณาธิการ ความหมายของรหัส เช่น BL0001003 ได้แก่ BL หมายถึง ใบลานตำรายาในสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน 0001 หมายถึง มัดที่

0001 003 หมายถึง ผูกที่ 003

2. เก็บรวบรวมข้อมูล โดยรวบรวมข้อมูลจากการปริวรรตโดย เช่น จำนวนนามศัพท์ รูปแบบเนื้อหา อักษรวิธี นามศัพท์ ภูมิปัญญาที่พบภายในตำรายาโบราณ เป็นต้น

3. วิเคราะห์ข้อมูล โดยวิเคราะห์ จัดจำแนกจำนวนความถี่เป็นหมวดหมู่ นามเภสัชวัตถุ จำนวน 6 ประเภทที่ปรากฏ จากมากไปหาน้อย นำเสนอผลการวิเคราะห์เป็นภาพและแผนภูมิ เพื่อให้เห็นความถี่ที่ปรากฏของข้อมูลในตำรายาโบราณ

ผลการศึกษา

จากการวิเคราะห์ข้อมูล จากตำรายาโบราณ ในสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน จำนวน 12 ฉบับ/ผูก ผู้วิจัยได้จัดจำแนกจำนวนความถี่เป็นหมวดหมู่ นามเภสัชวัตถุ ที่ปรากฏ ได้แก่ พืชวัตถุ สัตว์วัตถุ ธาตุวัตถุ น้ำกระสายยา เห็ดรา และอื่น ๆ (ที่ไม่สามารถจำแนกได้) จากมากไปหาน้อย นำเสนอผลการวิเคราะห์เป็นภาพและแผนภูมิ เพื่อให้เห็นความถี่ที่ปรากฏของข้อมูลในตำรายาโบราณ โดยมีผลการวิจัยได้แก่

ตารางที่ 1 : ผลการวิจัยจำนวนเภสัชวัตถุ ที่ปรากฏ ได้แก่ พืชวัตถุ สัตว์วัตถุ ธาตุวัตถุ น้ำกระสายยา เห็ดรา และอื่น ๆ (ที่ไม่สามารถจำแนกได้) ทั้งหมด จากเอกสารโบราณจำนวน 12 รายการ มีดังนี้

รายการ	เภสัชพืช วัตถุ	เภสัชสัตว์ วัตถุ	เภสัชธาตุ วัตถุ	น้ำ กระสาย	เภสัชเห็ด รา	อื่น ๆ
ตำรายาโบราณ ผูกที่ 1	273	32	4	12		2
ตำรายาโบราณ ผูกที่ 2	174	41	7	40	5	8
ตำรายาโบราณ ผูกที่ 3	186	25	4	12	3	11
ตำรายาโบราณ ผูกที่ 4	827	44	21	63		13
ตำรายาโบราณ ผูกที่ 5	241	28	5	47	1	4
ตำรายาโบราณ ผูกที่ 6	110	13	9	12		3
ตำรายาโบราณ ผูกที่ 7	64	8	3	5		1
ตำรายาโบราณ ผูกที่ 8	1,095	202	19	140	6	28
ตำรายาโบราณ ผูกที่ 9	105	10	2	6		1
ตำรายาโบราณ ผูกที่ 10	197	59	12	41	2	10
ตำรายาโบราณ ผูกที่ 11	501	29	12	51	1	13
ตำรายาโบราณ ผูกที่ 12	155	5	9	24		
รวมทั้งหมด	3,928	496	107	453	18	94

จากตารางที่ 1 ผลการวิจัยจากเอกสารโบราณจำนวน 12 รายการ พบว่า พืชวัตถุมีจำนวน 3,928 รายการ สัตว์วัตถุ มีจำนวน 496 รายการ ธาตุวัตถุ มีจำนวน 107 รายการ น้ำกระสายยา มีจำนวน 453 รายการ เห็ดรา มีจำนวน 18 รายการ และอื่น ๆ (ที่ไม่สามารถจำแนกได้) มีจำนวน 94 รายการ

จากข้อมูลในตารางที่ 1 ผู้วิจัยสามารถจำแนกเป็นความถี่ของเภสัชวัตถุ แต่ละรายการ โดยใช้ความถี่ที่พบการใช้มากที่สุดถึงน้อยที่สุด โดยในบทความนี้จะเลือกนำเสนอเพียง จำนวน 10 อันดับ ได้แก่

ตารางที่ 2 : นามพีชวัตถุ 10 อันดับ ที่พบการใช้โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย

ลำดับ	ชื่อพืช	ความถี่
1	อ้อยดำ	88
2	ข้าวเจ้า/เจ้าเข้า(ข้าว)เจ้า/เข้าข้าว/เข้าเจ้า	84
3	ชิง	64
4	ยานาง	59
5	จันแดง	50
6	พริก/พิก	43
7	เทียม	32
8	หมอน้อย	30
9	ยานาง,ราก/ฮาก	23
10	ขมิ้น/เข้าหมิ่น	21

จากตารางที่ 2 ผลการวิจัยจากเอกสารโบราณจำนวน 12 รายการ พบพีชวัตถุ มีจำนวน 3,928 รายการ จำแนกเป็นความถี่พีชวัตถุที่ใช้มากที่สุดจำนวน 10 อันดับ ได้แก่ อ้อยดำ พบการใช้ 88 ครั้ง, ข้าวเจ้า/เจ้า/เข้า(ข้าว)เจ้า/เข้าข้าว/เข้าเจ้า พบการใช้ 84 ครั้ง, ชิง พบการใช้ 64 ครั้ง, ยานาง พบการใช้ 59 ครั้ง, จันแดง พบการใช้ 50 ครั้ง, พริก/พิก พบการใช้ 43 ครั้ง, เทียม (กระเทียม) พบการใช้ 32 ครั้ง, หมอน้อย พบการใช้ 30 ครั้ง, ยานาง,ราก/ฮาก พบการใช้ 23 ครั้ง และ ขมิ้น/เข้าหมิ่น พบการใช้ 21 ครั้ง

ตารางที่ 3 : นามสัตว์วัตถุ 10 อันดับ ที่พบการใช้โดยเรียงลำดับจากมาก ไปหาน้อย

ลำดับ	ชื่อพืช	ความถี่
1	งูเห่าลือม,บี	26
2	กวาว,เขา	11
3	แอ้ง,ตุก	11
4	นอ,า	10
5	กา,ตุก	8
6	แมงมุม,คราบ/คาบ	8
7	เสือ,แหว่/แหว	8
8	ไล่เตียน	8
9	กวาวซี,เขา	7
10	เยื่อง,เขา	7

จากตารางที่ 3 ผลการวิจัยจากเอกสารโบราณจำนวน 12 รายการ พบสัตว์วัตถุ มีจำนวน 496 รายการ จำแนกเป็นความถี่สัตว์วัตถุที่ใช้มากที่สุดจำนวน 10 อันดับ ได้แก่ งูเห่าลือม,บี พบการใช้ 26 ครั้ง, กวาว,เขา พบการใช้ 11 ครั้ง, แอ้ง,ตุก พบการใช้ 11 ครั้ง, นอ,า พบการใช้ 10 ครั้ง, กา,ตุก พบการใช้ 8 ครั้ง, แมงมุม,คราบ/คาบ พบการใช้ 8 ครั้ง, เสือ,แหว่/แหว พบการใช้ 8 ครั้ง, ไล่เตียน พบการใช้ 8 ครั้ง, กวาวซี,เขา พบการใช้ 7 ครั้ง และ เยื่อง,เขา พบการใช้ 7 ครั้ง

ตารางที่ 4 : นามธาตุวัตถุ 10 อันดับ ที่พบการใช้โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย

ลำดับ	ชื่อพืช	ความถี่
1	ก้อนเกลือ/เกลือ	14
2	เถ่ากลางคี/เท่า(ใช้เถ่า)กลางคี/เท่า(เถ่า)กลางคี/เท่ากลางคี/เท่าทางคี	11
3	ซิน/ซิน	10
4	นมผา	8
5	มาด	4
6	ขึ้นกสักกะดี/ขึ้นกสักคะโดลิงค์ /ขึ้นกสักคะโดลิง	3
7	ขึ้นเหมี้ยงเหล็ก/ขึ้นเหล็ก/ขึ้นเหลง(ขึ้นเหล็ก,ขึ้นเหมี้ยง)	3
8	คำ	3
9	เงิน	3
10	สารส้ม/หินส้ม	3

จากตารางที่ 4 ผลการวิจัยจากเอกสารโบราณจำนวน 12 รายการ พบธาตุวัตถุ มีจำนวน 107 รายการ จำแนกเป็นความถี่ที่ใช้มากที่สุด จำนวน 10 อันดับ ได้แก่ ก้อนเกลือ/เกลือ พบการใช้ 14 ครั้ง, เถ่ากลางคี/เท่า(ใช้เถ่า)กลางคี/เท่า(เถ่า)กลางคี/เท่ากลางคี/เท่าทางคี พบการใช้ 11 ครั้ง, ซิน/ซิน พบการใช้ 10 ครั้ง, นมผา พบการใช้ 8 ครั้ง, มาด พบการใช้ 4 ครั้ง, ขึ้นกสักกะดี/ขึ้นกสักคะโดลิงค์ /ขึ้นกสักคะโดลิง พบการใช้ 3 ครั้ง, ขึ้นเหมี้ยงเหล็ก/ขึ้นเหล็ก/ขึ้นเหลง(ขึ้นเหล็ก,ขึ้นเหมี้ยง) พบการใช้ 3 ครั้ง, คำ พบการใช้ 3 ครั้ง, เงิน พบการใช้ 3 ครั้ง และ สารส้ม/หินส้ม พบการใช้ 3 ครั้ง

ตารางที่ 5 : นามน้ำกระสายยา 10 อันดับ ที่พบการใช้โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย

ลำดับ	ชื่อพืช	ความถี่
1	น้ำสุรา/น้ำเหล้า/เหล้า	109
2	น้ำพังคา/พังคา/ยาพังคา	49
3	นาว/น้ำมะนาว/น้ำหมากนาว	22
4	น้ำผึ้ง/น้ำผึ้ง/น้ำผึ้ง	22
5	งา/น้ำมัน/น้ำมันงา/มันงา	20
6	น้ำส่างน้อย/ส่างน้อย	19
7	นม/น้ำนม	18
8	น้ำข้าวเจ้า/น้ำเข้าข้าว	18
9	น้ำใส่เดือน/น้ำเหยื่อเดือน/น้ำเหยื่อเดือน(น้ำเหยื่อเดือน)	18
10	น้ำท่า	15

จากตารางที่ 5 ผลการวิจัยจากเอกสารโบราณจำนวน 12 รายการ พบน้ำกระสายยา มีจำนวน 453 รายการ จำแนกเป็นความถี่น้ำกระสายยาที่ใช้มากที่สุด จำนวน 10 อันดับ ได้แก่ น้ำสุรา/น้ำเหล้า/เหล้า พบการใช้ 109 ครั้ง, น้ำพังคา/พังคา/ยาพังคา พบการใช้ 49 ครั้ง, นาว/น้ำมะนาว/น้ำหมากนาว พบการใช้ 22 ครั้ง, น้ำผึ้ง/น้ำผึ้ง/น้ำผึ้ง พบการใช้ 22 ครั้ง, งา/น้ำมัน/น้ำมันงา/มันงา พบการใช้ 20 ครั้ง, น้ำส่างน้อย/ส่างน้อย พบการใช้ 19 ครั้ง, นม/น้ำนม พบการใช้ 18 ครั้ง, น้ำข้าวเจ้า/น้ำเข้าข้าว พบการใช้ 18 ครั้ง, น้ำใส่เดือน/น้ำเหยื่อเดือน/น้ำเหยื่อเดือน(น้ำเหยื่อเดือน) พบการใช้ 18 ครั้ง และ น้ำท่า พบการใช้ 15 ครั้ง

ตารางที่ 6 : นามเห็ดรา 10 อันดับ ที่พบการใช้โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย

ลำดับ	ชื่อพืช	ความถี่
1	โค/ตะไคร้แองน้ำใหญ่/ไคแองน้ำ/แองน้ำ,โค	5
2	เห็ดขี้ควาย	4
3	เห็ดพิมาน	2
4	ไคตงซาน(ไคตงซาน?)	1
5	เห็ดขาม	1
6	เห็ดขี้ม้า	1
7	เห็ดจ้อง(ร่ม)	1
8	เห็ดชะวาก(ชะงาก)	1
9	เห็ดดาง(ดางแห?, กระด้าง?)	1
10	เห็ดดางแห	1

จากตารางที่ 6 ผลการวิจัยจากเอกสารโบราณจำนวน 12 รายการ พบเห็ดรา มีจำนวน 18 รายการ จำแนกเป็นความถี่น้ำกระสายยาที่ใช้มากที่สุดจำนวน 10 อันดับ ได้แก่ โค/ตะไคร้แองน้ำใหญ่/ไคแองน้ำ/แองน้ำ,โค พบการใช้ 5 ครั้ง, เห็ดขี้ควาย พบการใช้ 4 ครั้ง, เห็ดพิมาน พบการใช้ 2 ครั้ง, ไคตงซาน (ไคตงซาน?) พบการใช้ 1 ครั้ง, เห็ดขาม พบการใช้ 1 ครั้ง, เห็ดขี้ม้า พบการใช้ 1 ครั้ง, เห็ดจ้อง(ร่ม) พบการใช้ 1 ครั้ง, เห็ดชะวาก(ชะงาก) พบการใช้ 1 ครั้ง, เห็ดดาง(ดางแห?, กระด้าง?) พบการใช้ 1 ครั้ง และ เห็ดดางแห พบการใช้ 1 ครั้ง

ตารางที่ 7 : อื่น ๆ (ที่ไม่สามารถจำแนกได้) 10 อันดับ ที่พบการใช้โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย

ลำดับ	ชื่อพืช	ความถี่
1	ตอกกิ้วซ้าย	8
2	ขี้แห้ง	4
3	ตอกกิ้วขวา	4
4	ผมหุ้ง	3
5	ขวยซี่	2
6	คำหมากแห้ง	2
7	เพิง(เพื่อง)โหลมคาม/เพื่องโหลมคาม	2
8	ลูกขันโด	2
9	เล็บตีน	2
10	สบไถ/หมากสบไถ	2

จากตารางที่ 7 ผลการวิจัยจากเอกสารโบราณจำนวน 12 รายการ พบอื่น ๆ (ที่ไม่สามารถจำแนกได้) มีจำนวน 94 รายการ จำแนกเป็นความถี่น้ำกระสายยาที่ใช้มากที่สุด จำนวน 10 อันดับ ได้แก่ ตอกกิ้วซ้าย พบการใช้ 8 ครั้ง, ขี้แห้ง พบการใช้ 4 ครั้ง, ตอกกิ้วขวา พบการใช้ 4 ครั้ง, ผมหุ้ง พบการใช้ 3 ครั้ง, ขวยซี่ พบการใช้ 2 ครั้ง, คำหมากแห้ง พบการใช้ 2 ครั้ง, เพิง (เพื่อง) โหลมคาม/เพื่องโหลมคาม พบการใช้ 2 ครั้ง, ลูกขันโด พบการใช้ 2 ครั้ง, เล็บตีน พบการใช้ 2 ครั้ง และ สบไถ/หมากสบไถ พบการใช้ 2 ครั้ง

สรุปผล

จากการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารโบราณจำนวน 12 รายการ สรุปได้ดังนี้ พืชวัตถุ มีจำนวน 3,928 รายการ คิดเป็นร้อยละ 77 ใช้มากที่สุด ได้แก่ อ้อยดำ, ข้าวเจ้า, ขิง, ยานาง, จันแดง, พริก, กระเทียม, หมอน้อย, รากยานางและขมิ้น

สัตว์วัตถุ มีจำนวน 496 รายการ คิดเป็นร้อยละ 10 ใช้มากที่สุด

ได้แก่ ดิงูเหลื่อม, เขากวาง, กระดุกแร้ง, นองา, กระดุก, คราบแมงมุม, เขี้ยวเสือ, ไล่เตียน, เขากวางซีและเขาเอื้อง

ธาตุวัตถุ มีจำนวน 107 รายการ คิดเป็นร้อยละ 2 ใช้มากที่สุด ได้แก่ เกลือ, เถ้ากลางคิ, ซีน(ดีบุก), นมผา, มาด(กำมะถัน), ขึ้นกสั๊กคะโดลิงค์(หินปูนที่เกิดจากหอยน้ำจืด), ขี้เหมี้ยงเหล็ก, คำ(ทองคำ), เงิน และสารส้ม

น้ำกระสายยา มีจำนวน 453 รายการ คิดเป็นร้อยละ 9 ใช้มากที่สุด ได้แก่ น้ำสุรา, น้ำพังคา, น้ำมะนาว, น้ำผึ้ง, น้ำมันงา, น้ำสำนวน, น้ำนม, น้ำข้าวจ้าว, น้ำไล่เตียน และน้ำท่า

เห็ดรา มีจำนวน 18 รายการ ใช้มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 0 ได้แก่ ตะไคร้แองน้ำใหญ่, เห็ดขี้ควาย, เห็ดพิมาน, ไคตงซาน(ไคตงซาน?), เห็ดขาม, เห็ดขี้ม้า, เห็ดจ้อง(ร่ม), เห็ดชะวก(ชะงาก), เห็ดดาง(กระด้าง?)และ เห็ดดางแห

อื่น ๆ (ที่ไม่สามารถจำแนกได้) มีจำนวน 94 รายการ คิดเป็นร้อยละ 2 ใช้มากที่สุด ได้แก่ ดอกกัวซ้าย, ขี้แห้ง, ดอกกัวขวา, ผมหยุ่ง, ขวยขี้, คำหมากแห้ง, เพื่องโหลสมคาม, ลูกขันโด(ขันบันโด), เล็บตีน และหมากสบไถ

อภิปรายผล

ผู้วิจัยเห็นว่าสิ่งที่บันทึกไว้ในตำรายา ทั้ง 12 ฉบับ ปรากฏเภสัชวัตถุประเภทพืชมากที่สุด สะท้อนองค์ความรู้ด้านการใช้ประโยชน์จากพืชพรรณที่มีอยู่รายรอบตัว โดยผ่านการสังเกต จดจำ ทดลองใช้ประโยชน์ สังสม สืบสาน ส่งต่อองค์ความรู้ โดยการเรียนรู้ต่อกันแล้วบางส่วนถูกบันทึกไว้ในเอกสารใบลาน แต่อีกหลายส่วนก็สูญสิ้นไปกับตัวหมอยา ซึ่งเอกสารที่นำมาศึกษาในบทความถือเป็นตัวแทนของตำรายาในเอกสารใบลานที่กระจัดกระจายอยู่ในพื้นที่ทางวัฒนธรรมพื้นถิ่นภาคอีสานดังกล่าวนั้น ล้วนเกิดประโยชน์ทั้งด้านการศึกษา ภูมิปัญญาด้านนิเวศวัฒนธรรม สะท้อนออกมาจากข้อมูลความถี่ของการใช้สมุนไพรในแต่ละเภสัชวัตถุชนิดต่าง ๆ นั้น สอดคล้องกับสมัย วรรณอุดร (2558)

ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาทางการแพทย์สาธารณสุขอันทรงคุณค่าที่บรรพบุรุษอีสานและลาวได้นำเสนอให้เห็นผ่านการรักษาอาการเจ็บป่วยของผู้คนในชุมชน โดยใช้สมุนไพรและวัตถุธาตุที่มีอยู่รอบ ๆ ตัวในชุมชน ทำให้รู้วิธีการสืบทอดส่งต่อสาระทางการแพทย์พื้นบ้าน ซึ่งสามารถนำมาปรับใช้ในวิถีชีวิตปัจจุบันได้ด้านใดด้านหนึ่ง และสอดคล้องกับ อุษา กลิ่นหอม (2552) ที่กล่าวถึงความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องทำการศึกษาเพื่อหาตำราและตำรับยาที่ยังคงใช้อยู่ในปัจจุบันและผลสัมฤทธิ์ของการใช้ยาเพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลประกอบการพิจารณาในการพัฒนายาแบบพื้นบ้านขั้นต่อไป และตำรายาที่เป็นตัวเขียนย่อมสะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ทางนิเวศวัฒนธรรมของผู้คน รวมถึงทำให้เห็นโรค วิธีการรักษาโรค การใช้สมุนไพรในอดีต ซึ่งถือเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สมควรอนุรักษ์ไว้ให้คู่กับสังคมสืบไป

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยในครั้งนี้สามารถนำไปใช้ต่อยอดศึกษาองค์ประกอบทางเคมีของเภสัชวัตถุที่พบมาก เพื่อนำไปใช้ผลิตเป็นเวชภัณฑ์ด้านต่าง ๆ สืบเนื่องจากองค์ความรู้ด้านสมุนไพรเหล่านี้ยังขาดการศึกษาวิจัยอย่างจริงจัง

บรรณานุกรม

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมพระยา. (2543). *นิทานโบราณคดี*.

พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพฯ : บรรณาการ.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2553). *การแพทย์แนวพุทธ*. พิมพ์ครั้งที่ 8.

กรุงเทพฯ : ครอบครัวแสงสายัณห์.

วีณา วิสเพ็ญ. (2550). *รายงานการวิจัย เรื่อง ภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสานจาก*

วรรณกรรมตำรายา. มหาสารคาม : ภาควิชาภาษาไทยและ

ภาษาตะวันออก คณะ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ และโครงการอนุรักษ์โบราณภาคตะวันออก

ออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

- สมัย วรรณอุดร. (2558). *โรคและยาในตำรายาภาคอีสานและลาว*. ใน เอกสาร
การสัมมนาวิชาการเนื่องในวาระฉลองอายุครบ 96 ปีของ ศาสตราจารย์
ประเสริฐ ณ นคร เรื่อง “ภูมิปัญญาอาเซียน : เวชศาสตร์จารึกและ
เอกสารโบราณ”. ภาษา-จารึก ฉบับที่ 13. ภาควิชาตะวันออก คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร. นนทบุรี : เซน พรินส์ดีง.
- อุษา กลิ่นหอม. (2552). *การสังคายนาตำรายาพื้นบ้านอีสาน : กรณีใช้หมากไม้*.
กรุงเทพฯ : อุษาการพิมพ์.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2544). *ภูมิปัญญาอีสาน*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.